

УДК 341.01

DOI: 10.26565/2075-1834-2020-30-20

ПРАВА ЛЮДИНИ У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ: ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Шамраєва В. М.,

доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
e-mail: v.shamraeva@karazin.ua,
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7140-3742>

АНОТАЦІЯ: *Вступ.* На сучасному етапі розвитку світового політичного процесу однією з головних проблем виявилось забезпечення ефективної дії механізмів захисту прав людини, як на національному так і на міжнародному рівнях. Головним покликанням юридичної науки у цій сфері стає надання експертних оцінок проблемних питань та науково розроблених рекомендацій щодо удосконалення механізмів захисту прав людини у сучасних міжнародних відносинах і особливо у кризових ситуаціях, що стали майже перманентними у житті світового співтовариства. *Метою* даної публікації стала реалізація ретроспективного аналізу еволюції розвитку правового закріплення прав людини на міжнародному рівні та тернових проблем у цій сфері.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Таким чином у даній публікації розглянуто основні етапи становлення права прав людини, виокремлені основні проблеми розвитку, окреслено місце прав людини у сучасних міжнародних відносинах та подано основну характеристику викликам, що стоять перед державами у процесі реалізації співробітництва у сфері забезпечення прав людини.

Пошук специфіки прав людини і виявлення механізмів їх формування представляють окрему проблему для правознавців. Важливим в контексті сучасної реальності представляється юридичний аспект закріплення прав людини в міжнародних нормативно-правових документах. Саме за допомогою розкриття даного питання можливо виокремити основні етапи еволюції закріплення прав людини у міжнародному праві.

Висновки. Розвиток міжнародно-правового закріплення прав людини значно вплинув на еволюцію міжнародного права в цілому. Під впливом цих процесів національний суверенітет, як базовий принцип міжнародного права почав набувати нових обрисів, особа набула багато рис міжнародної правосуб'єктності. Завдячуючи недержавному нормотворенню сфера закріплення і захисту прав людини має тенденцію до саморозвитку і постійної адаптації до мінливих потреб розвитку суспільства у соціальній та моральній сферах. Права людини є феноменом культури, що відображає систему ціннісних орієнтацій особи, вкоріненої в конкретній історичній епосі і залежить від ідеології світового правового співтовариства. Проблема прав людини, їх захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз вимагає негайного вирішення, обумовлюючи пріоритетність розгляду правових проблем серед широкого спектру глобальних проблем людства. В той же час необхідно підкреслити, що демократичний розвиток сучасного суспільства та права людини нерозривно пов'язані. Цей зв'язок передбачає також, що права людини мають бути визнані законними у результаті демократичних процедур, але поза рамками національних правових систем знаходиться моральне обґрунтування, необхідне для того, щоб переконати суб'єктів міжнародного права, що кожна людина навіть поза рамками національної правової системи має користуватися всіма гарантованими правами та свободами.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: права людини, ООН, Міжнародний біль про права, баланс прав та інтересів особи, реалізація прав людини.

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА В СОВРЕМЕННЫХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ: ЭВОЛЮЦИЯ РАЗВИТИЯ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Шамраева В. М.,

доктор политических наук, доцент,
профессор кафедры международного
и европейского права
юридического факультета
Харьковского национального университета
имени В. Н. Каразина,
г. Харьков, 61022, площадь Свободы 4,
e-mail: v.shamraeva@karazin.ua,
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7140-3742>

АННОТАЦИЯ: На современном этапе развития мирового политического процесса одной из главных проблем оказалось обеспечение эффективного функционирования механизмов защиты прав человека, как на национальном, так и на международном уровнях. *Целью* данной публикации стала реализация ретроспективного анализа эволюции развития правового закрепления прав человека на международном уровне и наиболее значимых проблем в этой сфере.

В данной публикации рассмотрены основные этапы становления права прав человека, выделены основные проблемы развития, определены место прав человека в современных международных отношениях и представлена основная характеристика вызовом, стоящим перед государствами в процессе реализации сотрудничества в сфере обеспечения прав человека.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: права человека, ООН, Международный договор о правах, баланс прав и интересов личности, реализация прав человека.

HUMAN RIGHTS IN MODERN INTERNATIONAL RELATIONS: EVOLUTION OF DEVELOPMENT, PROBLEMS AND PROSPECTS

Valentina Shamraeva,

Doctor of Political Science, Associate Professor,
Professor of the Department
of International and European Law
Faculty of Law
Kharkiv National
VN Karazin University,
Kharkiv, 61022, Maidan Svobody 4,
e-mail: v.shamraeva@karazin.ua,
orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7140-3742>

ANNOTATION: *Introduction.* At the present stage of development of the world political process, one of the main problems has been to ensure the effective operation of human rights protection mechanisms, both at the national and international levels. The main vocation of legal science in this area is to provide expert assessments of problematic issues and scientifically developed recommendations for improving the mechanisms of human rights protection in modern international relations and especially in crisis situations that have become almost permanent in the life of the world community. The purpose of this publication was to implement a retrospective analysis of the evolution of the development of legal consolidation of human rights at the international level and the thorny problems in this area.

Summary of the main research results. Thus, this publication considers the main stages of human rights, highlights the main problems of development, outlines the place of human rights in modern international relations and presents the main characteristics of the challenges facing states in the implementation of cooperation in the field of human rights.

Finding the specifics of human rights and identifying mechanisms for their formation is a separate problem for jurists. The legal aspect of enshrining human rights in international legal instruments is important in the context of modern reality. It is through the disclosure of this issue that it is possible to identify the main stages of the evolution of the consolidation of human rights in international law.

Conclusions. The development of international legal consolidation of human rights has significantly influenced the evolution of international law as a whole. Under the influence of these processes, national sovereignty, as a basic principle of international law, began to take on new forms, and the individual acquired many features of international legal personality. Thanks to non-state rule-making, the sphere of consolidation and protection of human rights tends to self-development and constant adaptation to the changing needs of society in the social and moral spheres. Human rights are a cultural phenomenon that reflects the system of value orientations of a person rooted in a particular historical epoch and depends on the ideology of the world legal community. The problem of human rights, their protection from external and internal threats requires an immediate solution, making it a priority to consider legal issues among a wide range of global problems of mankind. At the same time, it must be emphasized that the democratic development of modern society and human rights are inextricably linked. This connection also implies that human rights must be recognized as legitimate as a result of democratic procedures, but outside the national legal systems there is a moral justification necessary to convince the subjects of international law that everyone, even outside the national legal system must enjoy all guaranteed rights and freedoms.

KEY WORDS: human rights, UN, International pain on rights, balance of rights and interests of a person, realization of human rights.

Вступ. В даний час в системі ціннісної ієрархії на перший план висуваються цінності свободи, гідності, справедливості, що обумовлює інтерес до розуміння прав людини в контексті сучасної реальності розвитку міжнародних відносин. Світова політична криза виявила слабкі сторони сфери міжнародних відносин (її етичної складової), неспроможність ряду міжнародних організацій підтримувати стабільність в світовій політиці. Найбільш уразливою сферою у даній ситуації став захист прав людини, як на національному так і на міжнародному рівнях.

У зв'язку з цим актуальним представляється звернення до питання відповідності існуючих прав людини функціонуючій системі нормативно-правових актів, що покликані регулювати дану сферу.

Метою даної публікації стала реалізація ретроспективного аналізу еволюції розвитку правового закріплення прав людини на міжнародному рівні та тернових проблем у цій сфері.

Вирішення зазначеного завдання у значній мірі сприятиме створенню дійсно правової держави в Україні, як головного фактору успішності соціально-економічних реформ, що реалізуються у нашій державі. Від успішних перетворень у цій сфері залежать не тільки демократичний процес у суспільстві, а й економічне зростання та соціально-політична стабілізація і світового співтовариства загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці еволюції прав людини та окремим аспектам їх дослідження були присвячені праці багатьох правників, зокрема це: С. С. Алексеев, Б.М. Бабій, С.С. Дністрянський, Б.О. В.М. Корецький, О.Г. Тихомиров, І.Е. Фарбер, О. Хеффе. Наприклад, формуванню визначення, сутності поняття прав людини присвячені роботи М. Вітрука, А.М. Колодія, М.І. Козюбри, О. Лукашової, І.І. Лукашука, С. В. Максимова, О. В. Петришина, П.М. Рабіновича. З'ясуванню сутності прав людини, історичного розвитку ідеї цього явища присвячено спеціальні наукові дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема С. Добрянського, Т. Ярошевської, В. Трубникова та інших, у яких здійснено спроби розкрити сутність.

В той же час у процесі дослідження проблеми прав людини актуальними залишаються такі основоположні питання, як проблема визначення універсального поняття прав людини, яке б було незалежним від часу, простору, особливостей цивілізаційного розвитку; проблема співвідношення демократії, державного суверенітету та дотримання прав людини на глобальному і регіональному рівнях.

Основні результати дослідження. Пошук специфіки прав людини і виявлення механізмів їх формування представляють окрему проблему для правознавців. Важливим в контексті сучасної реальності представляється юридичний аспект закріплення прав людини в міжнародних нормативно-правових документах. Саме за допомогою розкриття даного питання можливо виокремити основні етапи еволюції закріплення прав людини у міжнародному праві, а також глибше зрозуміти актуальні проблеми розвитку прав людини на сучасному етапі.

З прадавніх часів мислителі виокремлювали в людині три основні складові: тіло, душа і дух, що було згодом визнано і наукою [25, с. 237; 29, с. 304; 11, с. 5]. Людині – її духовному, моральному і тілесному початку – з народження належать незалежно від її приналежності до певної держави вся існуюча сукупність природних і невідчужуваних основоположних прав і свобод. Тілесній складовій особи належать так звані матеріальні блага, а іншим - нематеріальні чи немайнові блага (Божественні, духовні і моральні) [11, с. 7], які знайшли втілення і реалізацію в правах і свободах людини і громадянина.

Через існування розмаїття підходів до визначення та трактування прав і свобод людини і громадянина у науці викликає потреба їх класифікації. На сьогодні в теорії права існують досить різні підходи до класифікації прав і свобод людини і громадянина. Останнім часом вчені все частіше говорять про так звані «п'ять поколінь прав» людини [17, с. 399-400; 7,4]. Дана класифікація базується на еволюційній підставі [4]. Наприклад, «перше покоління» прав людини (хронологічний етап формування і закріплення – кінець XVIII століття) - це етап юридичного проголошення тих прав і свобод, які випливають з особистої гідності людини і громадянина в правовій державі. Їх метою було забезпечення свободи, тобто створення гарантій щоб дозволити суспільству і окремій особі звільнитися від обмежень феодального порядку. Ці права стали атрибутами людської особистості. «Першим поколінням» прав людини прийнято вважати громадянські і політичні права.

Права «першого покоління» в цілому «протистоять» державі, від якої вимагається, щоб права і свободи поважалися. Громадянські і політичні права були утверджені в ході низки буржуазно-демократичних революцій в Європі, а також США. Вони знайшли своє відображення і офіційне закріплення у французькій Декларації прав і свобод людини і громадянина, Декларації незалежності США та ін.

Процес формування «другого покоління прав» людини пов'язаний з процесом соціалізації суспільства. Хронологічно це кінець XIX – початок XX століття. Тут мова йде про права і свободи, які реалізуються за допомогою держави. Ці права за своєю природою дозволяють людям стати рівними. За змістом це економічні, соціальні і культурні права і свободи або так звані права рівності. Перш за все, до

них відносяться право на працю, на прийнятний рівень життя, право на освіту та багато соціальних гарантій: прав на допомогу з безробіття і пенсію та ін.

В рамках сучасної «гуманітаризації» права в світовій політиці стався своєрідний «поворот до людини». Відомо, що до Другої світової війни між державами були укладені лише окремі угоди, де передбачалися заходи із забезпечення лише деяких прав людини і особи. Серед них можна виокремити Паризький договір 1856 р., Берлінський договір 1878 р., створення в 1919 р. Міжнародної організації праці і в 1921 р. Ліги Націй [15, с. 101-102].

Істотний прорив в сфері міжнародно-правового закріплення прав людини почався після утворення в 1945 р. Організації Об'єднаних Націй. Перед організацією була поставлена мета «здійснювати міжнародне співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру й у заохоченні та розвитку поваги до прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії» [26].

У 1946 р. за дорученням Економічної і Соціальної Ради ООН Комісія з прав людини почала розробляти комплекс міжнародно-правових актів, який отримав назву «Міжнародна хартія прав» [24].

Першим актом за хронологією в числі таких актів виступала Загальна декларація прав людини, а потім був запланований до прийняття єдиний Пакт з прав людини. Загальна декларація з'явилася після нелегкого переговорного процесу, оскільки зіткнулися суперечливі позиції різних груп держав - членів ООН. Так, тогочасні «західні держави» будували свої аргументи, посилаючись на Конституцію США 1787 р. і Французьку декларацію 1789 р. і відстоювали включення в підсумковий текст документа виключно переліку громадянських і політичних прав. Для радянської делегації головним завданням було закріплення в Декларації широкого спектру соціальних та економічних прав, а також права народу на самовизначення і рівності прав народу і кожної національності в межах держави» [14, с. 29].

Незважаючи на відмінності в підходах до питання про те, яким повинен бути текст Загальної декларації, державам-учасникам вдалося прийняти узгоджений варіант. Тому багато статей документа носять загальний характер, не мають точних правових меж.

В результаті, Загальна декларація прав людини, прийнята 10 грудня 1948 р. Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН, стала результатом спільних зусиль світового співтовариства. Вона носила рекомендаційний характер, оскільки резолюції Генеральної асамблеї не створюють обов'язкових норм міжнародного права. Але безперечним є те, що Декларація була першим універсальним міжнародно-правовим актом, в якому держави світового співтовариства погодили, систематизували і проголосили основні права і свободи, які повинні бути надані кожній людині на Землі. Це і право на життя, свободу та особисту недоторканність, рівність перед законом, свобода думки, совісті і релігії, зборів і асоціацій та ін. (група громадянських і політичних прав, «перше покоління» прав людини).

У Декларації отримали закріплення також соціальні та економічні права, що було новим для того часу: право на працю і на відпочинок, на соціальне забезпечення і на гідний життєвий рівень («друге покоління» прав людини) [5].

Після прийняття Загальної декларації прав людини почався процес її визнання на міжнародному і національному рівнях. На міжнародному рівні Декларація стала ядром всієї системи універсальних міжнародних актів з прав людини в рамках ООН (на сьогодні це близько діючих 200 документів). Вона є правовим орієнтиром і стандартом для десятків і сотень регіональних міжнародних договорів: Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. [9], Американської конвенції про права людини 1969 р. [1], Африканської Хартії прав людини і народів 1981 р. [3] та ін.

На національному рівні в ряді держав Декларація втілювалася у вигляді прямих посилань на її положення, безпосереднього включення цих положень в тексти національних конституцій. Більшість національних конституцій, прийнятих після 1948 року, містять перелік фундаментальних прав, які або відтворюють положення Декларації, або розміщені в документі такого рівня під її впливом [40].

Значимість Декларації неодноразово підкреслювалася в основних актах і підсумкових документах міжнародних нарад і конференцій. В Гельсінському Заключному акті НБСЄ 1975 р. говориться, що «в області прав людини і основних свобод держави-учасники будуть діяти відповідно до цілей і принципів Статуту ООН і Загальної декларації прав людини» [23].

В результаті світове співтовариство розробило і прийняло такі документи, що входять до Міжнародного біллію про права людини: Загальну декларацію прав людини 1948 р. [5], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 16 грудня 1966 р. [20], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 16 грудня 1966 р. [19], а також Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [27], Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, спрямований на скасування смертної кари 1989 р. [6], також Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, що вступив в силу 10 грудня 2008 р. [28].

В той же час не дивлячись на досить швидкий розвиток і удосконаленні діючих норм у сфері захисту прав людини, дану сферу на обійшли і проблемні питання еволюції. Наприклад досить часто окремі

міжнародні гравці намагаються використати проблематику дотримання прав людини задля досягнення своїх інтересів, поширення впливу у певних регіонах і т.д. На світову арену почала повертатися і конфронтаційна поведінка окремих держав, часто використовуються ізоляціоністські механізми відстоювання національних інтересів, що крім ряду супутніх проблем негативно впливає і на дотримання прав людини у таких ситуаціях. Таким прикладами може стати сучасна міжнародна діяльність Російської Федерації, або Велика Британія, що ініціювала вихід з Європейського Союзу з його наднаціональною правовою системою. Подібні тенденції, з одного боку, відповідають трендам світового розвитку і позиціонуванню певних держав в міжнародному середовищі. З іншого, вони доволі небезпечні, оскільки коли такі заходи у реалізації національної політики починають зворотний рух, вони не зупиняються в рівноважному положенні, яке державі або групі держав найбільш вигідно.

Найбільш негативний сценарій розвитку таких тенденцій, це, наприклад, наростання суперечностей у відносинах між Росією і іншими державами та Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ), хоча така ситуація не є виключенням. За те, щоб вивести свою країну з-під юрисдикції Страсбурзького суду, активно виступали і впливові кола Великобританії. Приводом стали приписи Лондону надати ув'язненим право на участь у парламентських виборах і внести для цього необхідні зміни в національне законодавство [39]. Перспективи вивести країну з-під юрисдикції Суду ЄС в рамках Брекзита їм було недостатньо [30].

Пункт про відмову від юрисдикції ЄСПЛ містився і у виборчій програмі кандидата на виборах президента Франції Франсуа Фійон [Чернега 2017], який представляв консервативні сили правих у Франції. Змінилося ставлення до ЄСПЛ в Угорщині і Румунії. У Страсбург надходить зростаюча маса індивідуальних заяв про поведінку з ув'язненими і інтернованими в обох країнах, що принижує людську гідність [33]. ЄСПЛ відреагував констатацією наявності у цих державах проблем системного характеру. В цілому в Південно-Східній Європі діяльність ЄСПЛ почали розглядати як додатковий негативний фактор, що збільшує проблеми пов'язані із розгортанням міграційної кризи в ЄС. Як інституцію, що заважає державам в непростих умовах знаходити вирішення, які б їх влаштували, хоча і не в усьому бездоганні. Так, прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан взагалі закликав реформувати ЄСПЛ, якщо країни регіону хочуть впоратися з міграційною кризою [31].

Приблизно така ситуація стосувалася і Туреччини, оскільки Анкара ставала часто згадуватися у позовах до Страсбурзького суду причиною чого стала боротьба офіційної влади з наслідками невдалого військового перевороту в ході якої було заарештовано тисячі людей [38]. Дії турецької влади не завжди узгоджуються з приписами Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) та усталеною практикою ЄСПЛ. За загальною кількістю звернень до ЄСПЛ Туреччина вже вийшла на друге місце з 48 країн-учасниць, незважаючи на тимчасове припинення дії багатьох положень Конвенції [34].

Наступним трендом, що аналізується є процес трансформації сучасного міжнародного права під впливом розвитку права прав людини. З прийняттям Міжнародного Білля про права людини і його фактичним перетворенням, поряд з Статутом ООН, в загальноновизнану норму побудови сучасного світового порядку держави відмовилися розглядати деякі питання свого внутрішнього устрою в якості своєї виключної компетенції. Передали істотну частину свого суверенітету на регулювання міжнародній спільноті. Раніше спроби впливати на внутрішні процеси у державі вважалися неприпустимим втручанням у внутрішні справи, недружніми діями. Сьогодні ж негативна реакція на турботу інших про те, щоб законодавство держав і правозастосовна практика відповідали нормам захисту прав людини, претензії що це є втручанням у внутрішні справи, стали розцінюватися як «варварство» і зневага державами своїх міжнародних зобов'язань [10].

Проблематика прав людини стала загальною компетенцією міжнародної спільноти. Вона стала предметом регулювання універсальних та регіональних конвенцій, договорів загального і спеціального характеру [32, 35, 36, 37]. З інструменту регулювання відносин між державами міжнародне право, в частині захисту прав людини, багате в чому перетворилося на інструмент регулювання відносин між державою і особою, державою і суспільством, на знаряддя обмеження свавілля державної влади.

Виникає якісно нова ситуація, коли міжнародне право регулює відносини в трикутнику «приватна особа (група осіб, суспільство) - національні держави - всі інші учасники міжнародного спілкування». Тим самим виходить, що правом наполягати на позитивних заходах і вживати заходів у разі передбачуваного порушення державою своїх зобов'язань можуть користуватися і самі потерпілі, і всі ті, кого норми права у сфері захисту прав людини на це уповноважують. З іншого боку у держав, груп держав і міжнародного співтовариства в цілому з'являється широке поле для такого співробітництва, яке було б дійсно взаємовигідним. Міжнародне право обумовлює належну поведінку. Чи в змозі держави скористатися такою перспективою, залежить від їх політичної культури, розуміння того, що в світі не існує вищих і нижчих культур, вищих і нижчих цивілізацій, і здатності діяти відповідно.

Наступною проблемою у розвитку досліджуваної проблематики є наділення особи міжнародною правосуб'єктністю. Класичне міжнародне право виходило з того, що його суб'єктами є держави і тільки вони. Лише вони володіють тими якостями, які потрібні для володіння міжнародною, а не суто

національною правосуб'єктністю. Єдиний виняток становили міжнародні міждержавні організації (ММУО). Закріплення міжнародних норм у сфері захисту прав людини надало приватним особам процесуальні права виходити на міжнародну арену, заперечувати позиції національної держави, закликати її до відповідальності. А також примушувати державу, за посередництвом міжнародних органів, визнавати допущені порушення, відновлювати порушені права, виплачувати справедливую компенсацію, змінювати поточне законодавство і правозастосовчу практику [21, с. 3-19].

В той же час припущення про те, що міжнародне право у сфері захисту прав людини надало приватним особам лише процесуальні права є неповним. Згідно з традиційними уявленнями, в повному обсязі міжнародну правосуб'єктність мають тільки ті, хто, крім відповідальності, участі в міжнародному розгляді і т.д., в силах створювати міжнародне право, змінювати його, контролювати дотримання. Але що потрібно механізми міжнародного захисту прав людини інтегрують особу в багаторівневі міжнародні або навіть наднаціональні механізми примусу національної держави до уточнення національного законодавства і правозастосовчої практики відповідно до її міжнародних зобов'язань. Це стало принциповим моментом, оскільки проходить наділення приватної особи правом ініціювати фактично каскадні зміни у правовому полі. Наприклад, у ситуації коли особа звертається до ЄСПЛ або договірних органів ООН, вони констатують порушення та пропонують національній державі вжити заходів індивідуального або універсального характеру щодо їх виправлення.

Даючи при цьому дещо інше або якісно нове, розуміння норм міжнародного права і національна держава «приймає до виконання» ці нові трактовки самостійно через зацікавленість, або під тиском міжнародних механізмів контролю. Таким чином формується нова правова реальність, а міжнародні зобов'язання і міжнародне право еволюціонують завдяки активності приватних осіб. Звичайно ж, в даному випадку індивіди виступають в якості повноцінних суб'єктів міжнародного права і це принципово нова ситуація.

Норми міжнародного права у сфері захисту прав людини є правом результату. Вони вимагають від держав утримуватися від певного набору дій і одночасно домагатися в повному обсязі здійснення інших для досягнення конкретного результату - дотримання прав людини і їх якнайшвидшого відновлення в разі порушення. Дана позиція є системоутворюючою характеристикою міжнародного права у даній сфері регулювання. Цим воно відрізняється від загального міжнародного права, яке, скоріше, регулює відносини, ніж концентрує зусилля своїх суб'єктів на досягненні пропонованих, заздалегідь обумовлених і чітко сформульованих цілей. Цим воно змушує його змінюватися і еволюціонувати в заданому йому напрямку.

Міжнародний Білль про права людини, ЄКПЛ та основний пакет додаткових протоколів до неї стали частиною міжнародного права і зайняли в ньому привілейоване становище у другій половині минулого століття. З того часу затвердження, використані в них норми, залишаються майже не змінними. Галузеві (спеціалізовані) конвенції з прав людини детально регламентували зобов'язання щодо окремих найбільш уразливих груп населення і кваліфікували як злочини особливо небезпечні і злісні прояви порушень прав людини. Кодифікацію норм у сфері захисту прав людини вони не ставили за основне завдання. Навіть при розробці своєї Хартії про фундаментальні права Європейського Союзу в більшості випадків лише повторювалася редакція статей ЄКПЛ [13]. Але застосовуються норми у сфері захисту прав людини в даний час в зовсім іншому вигляді. Вони змінювалося паралельно з еволюцією сучасного суспільства. На європейському континенті, інструментом таких змін стали судова практика, судова нормотворчість, а на глобальному рівні - діяльність системи договірних органів ООН. Держави-учасники надали ЄСПЛ можливість трактувати положення ЄКПЛ в своїх постановках уточнюючи і доповнюючи їх.

Сьогодні перед світовими державами постало питання того, як зуміти захистити права людини не тільки способом закріплення переліку прав в міжнародно-правових актах, але і зробити їх ефективними, застосовними для вирішення реальної ситуації? Однією з відповідей на цей виклик стала концепція «відповідальність захищати». Її розробка може бути пояснена з урахуванням історичних передумов: тенденція до радикального сепаратизму, з постійними фактами порушення прав людини і практика інтервенцій за "гуманітарних мотивів" стала причиною різкого стрибка сепаратизму в 1990-х роках [16, с. 42].

У сучасних міжнародних відносинах дуже гостро стоїть питання – як визначити необхідність вступу в конфлікт сил міжнародної спільноти, не порушивши при цьому суверенітету держав, про непорушність якого йдеться в Статуті ООН? Існуюче протиріччя між визначенням рівня внутрішньодержавної загрози масового порушення прав людини і порядком реагування на неї міжнародним співтовариством стало об'єктом для аналізу видних зарубіжних і вітчизняних фахівців. У доповіді Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй К. Аннана від 27 березня 2000 р «Ми, народи: роль ООН в XXI столітті» зазначається, що в прийдешньому столітті «потрібно забезпечити більш ефективну інтеграцію стратегій запобігання конфліктів, постконфліктного миробудівництва, надання гуманітарної допомоги і допомоги з метою розвитку»[2]. Йдеться про необхідність появи нових міжнародно-правових концепцій, однією з яких стала концепція «відповідальності захищати». Суть останньої полягає в «встановленні нового

державного обов'язку захищати своє населення і нести відповідальність з боку міжнародного співтовариства в разі його невиконання» [15, с. 115].

У вересні 2000 р. під егідою ООН була створена Міжнародна комісія з питань втручання та державного суверенітету, до якої входили найбільш компетентні спеціалісти міжнародники в цих сферах. Комісія провела п'ять зустрічей і 11 регіональних круглих столів та консультацій на п'яти континентах (засідання проходили у Пекіні, Каїрі, Мапуту, Делі, Сантьяго, Брюсселі, Женеві, Лондоні, Оттаві, Парижі, Санкт-Петербурзі, Вашингтоні) [15, с. 115].

У грудні 2001 року Комісія представила доповідь і додатки до неї, що носять назву «Відповідальність захищати» (The Responsibility to Protect - скорочено RtoP). Окрім іншого у даному документі закріплено шість підстав для легітимної силової акції:

1) серйозність загрози (чи є загроза заповдіння шкоди державі або людині в достатній мірі ясною і серйозною, щоб виправдати застосування військової сили, пов'язана вона з геноцидом і іншими масовими вбивствами та порушеннями міжнародного гуманітарного права);

2) коректна сформульована мета (втручання повинно бути направлено на допомогу населенню, а не на зміну існуючого ладу);

3) надзвичайний характер застосування силових засобів (перед використанням силових засобів необхідно використовувати дипломатичну площадку мирного врегулювання спору);

4) достатні підстави (військові дії можуть бути легітимізовані, тільки якщо їх використання має обґрунтовані шанси на досягнення успішного результату щодо запобігання масових злочинів проти цивільного населення);

5) розумні засоби силової акції (засоби повинні бути відповідні передбачуваним підсумкам, а також бути співставні з причиною втручання);

6) правильні наміри (першочерговою і головною метою втручання повинно бути припинення страждань цивільного населення) [15, с. 116].

Слід зазначити, що ряд положень концепції «Відповідальність захищати» були вироблені державами задовго до прийняття доповіді Комісії з питань втручання та державного суверенітету в 2001 р. Наприклад, в ст. 1 Женевської конвенції 1949 р. закріплено обов'язок «дотримуватися і змушувати дотримуватися» міжнародного гуманітарного права незалежно від того, чи йде мова про міжнародний або внутрішній конфлікт [18, с. 899].

Подальша увага міжнародного співтовариства до концепції «Відповідальність захищати» знайшла відображення в Підсумковому документі Всесвітньої саміту 2005 р., де в п. 138 значиться, що глави держав і урядів домовилися про те, що «кожна держава зобов'язана захищати (responsibility to protect) своє населення від геноциду, військових злочинів, етнічних чисток і злочинів проти людяності. Цей обов'язок тягне за собою необхідність запобігання таким злочинам» [12].

Окремо слід відзначити звернення Генерального секретаря ООН до питань «відповідальності захищати» в своїх доповідях до Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй: «При більшій свободі», 2005 р. [8], «Виконання обов'язків захищати», 2009 р., «Ранне попередження, оцінка та відповідальність захищати», 2010 р., «Роль регіональних і субрегіональних угод в реалізації відповідальності захищати», 2011 р. [22].

Таким чином, можна констатувати, що проблема прав людини не залишається надзвичайно актуальною для міжнародного правового співтовариства. Більш того, концепція «Відповідальність захищати» являє собою правову теорію, розроблену експертами-міжнародниками, її суспільна цінність незаперечна, оскільки, не дивлячись на відсутність правового статусу, в ній міститься свого роду «Кодекс гуманітарних інтервенцій», який передбачає підстави для легітимної силової акції, критерії втручання, правила надання гуманітарної допомоги.

Висновки. Таким чином, права людини є феноменом культури сучасного міжнародного співтовариства, що відображає систему ціннісних орієнтацій особи, вкоріненої в конкретній історичній епосі і залежить, відповідно, від ідеології світового правового співтовариства. Проблема прав людини, її захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз вимагає вирішення, обумовлюючи пріоритетність розгляду правових проблем серед широкого спектру глобальних проблем людства.

По суті, право в сфері захисту прав людини зайняло серед інших галузей міжнародного права провідне місце. Зробилося частиною, якщо ні серцевиною громадського порядку. Знайшло характер загального принципу права, якому, нарівні з конституціями або близько до того, повинні підкорятися поточне законодавство і правозастосовча практика.

У контексті сучасної світової політичної реальності виходить, що міжнародне право в його природній формі - прав людини - на практиці демонструє низку проблем у його розвитку. Одним з таких питань є криза політико-правової діяльності. Актуальною стала і тема про «подвійні стандарти» в інтерпретації принципів і норм права в сфері захисту прав людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Американская конвенция о правах человека 22 ноября 1969 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://base.garant.ru/2559460/>.
2. Аннан Кофи А. «Мы, народы». Роль Организации Объединенных Наций в XXI веке. / Кофи Аннан. - М. : Информациология, 2000. - 130 с.
3. Африканская Хартия прав человека и народов 26 июня 1981 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.memo.ru/prawo/reg/afrika.htm>.
4. Бороздина Я.А. Классификация прав и свобод человека / Я.А. Бороздина //Международное публичное и частное право. - 2007. - № 6. – С. 29-37/
5. Всеобщая декларация прав человека. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.
6. Второй факультативный протокол к Международному пакту о гражданских и политических правах, направленный на отмену смертной казни от 15 декабря 1989 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpro1.shtml.
7. Головистикова А.Н., Грудцына Л.Ю. Права человека / А.Н. Головистикова, Л.Ю. Грудцына - М., 2006. – 300 с.
8. Доклад Генерального секретаря ООН «При большей свободе: к развитию, безопасности и правам человека для всех». [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/events/pastevents/largerfreedom.shtml>
9. Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод (Рим, 4 ноября 1950 г.). [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.echr.ru/documents/doc/2440800/2440800-001.htm>.
10. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: учебник. Под ред. Л.М. Энтина 3-е изд. М.: Норма. 2011. 780 с.
11. Ивентьев С.И. Духовно-нравственные права и свободы человека и гражданина. – Казань: ТИСБИ, 1999. 2 сентября. [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://iventev.narod.ru/>.
12. Итоговый документ Всемирного саммита 16 сентября 2005 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/outcome2005.shtml (дата обращения: 10.11.2016).
13. Казинян А.Г. Хартия основных прав Европейского Союза. /А.Г. Казинян // Московский журнал международного права. - 2003. №1 (49). - С.70-93.
14. Карташкин В.А. Права человека: международная защита в условиях глобализации. / А.Карташкин . - М. : Норма: ИНФРА-М, 2011. - 288 с.
15. Кожевников К.К. Демократия и международное право: иллюзия и реальность. / К.К. Кожевников - М. : Юрист, 2014. - 150 с.
16. Кокошин А.А. Феномен глобализации и интересы национальной безопасности /Кокошин // Внешняя политика и безопасность национальной России. 1991–2002 / сост. Т.А. Шаклеина : в 4 т. - М., 2002. Т. 1. – С. 120-129.
17. Лазарев В.В. Общая теория права и государства. / В.В. Лазарева –М.: Юристъ. 1996. – 244 с.
18. Международное публичное право : сб. док. / сост. К.А. Бекашев и др. - М. : Проспект, 2009. - 1200 с.
19. Международный пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml.
20. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах от 16 декабря 1966 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.
21. Нефедов Б.И. Регулирует ли международное право отношения с участием частных лиц? (Часть 1). / Б.И. Нефедов // Московский журнал международного права. 2017.№ 1 (105). - С. 3-19.
22. Обсуждение вопроса об ответственности по защите в Генеральной Ассамблее. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/preventgenocide/adviser/responsibility.shtml>.
23. Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе. Хельсинкский Заключительный акт 1 августа 1975 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.osce.org/ru/mc/39505?download=true>.
24. Резолюция 5 (I). ЭКОСОС от 16 февраля 1946 года. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/041/60/IMG/NR004160.pdf?OpenElement>.
25. Тихоплав В.Ю., Тихоплав Т.С. Кардинальный поворот. / В.Ю Тихоплав, Т.С. Тихоплав – СПб.: ИД «Весь», 2005. – 180 с.
26. Устав ООН. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-i/index.html>.
27. Факультативный протокол к Международному пакту о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpro1.shtml
28. Факультативный протокол к Международному пакту об экономических, социальных и культурных правах 10 декабря 2008 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/optprotocol_icescr.shtml.
29. Ярцев В.В. Мир души. /В. Ярцев – Омск: Книжное издательство. 1994. – 200 с.
30. Allen K., Parker G. UK lays out plans for repealing and replacing EU laws. - Financial Times. April 19, 2017. [Electronic resource] - Access mode: <https://www.ft.com/content/dee074c0-149f-11e7-80f4-13e067d5072c>.
31. Brunsdon J. Hungary PM says refugee policy a threat to “Christian identity”. – Financial Times. [Electronic resource] - Access mode: <https://www.ft.com/content/7ecde2c2-af12-329a-9133-29a7bee08e31>.
32. Brysk A., Stone M. Expanding Human Rights: 21st Century Norms and Governance. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. 2017. - 296 p.
33. Conférence de press. Discours du Président Guido Raimondi. 26 janvier 2017. Cour européenne des droit de l’homme. [Electronic resource] - Access mode: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/events&c=fre>.

34. Conférence de press. Discours du Président Guido Raimondi. 26 janvier 2017. Cour européenne des droit de l'homme. [Electronic resource] - Access mode: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/events&c=fre>.
35. Costigan R., Stone R. Textbook on Civil liberties & Human Rights. Oxford: Oxford University Press. 2017. – 560 p.
36. Davis H. Human Rights Law Directions. Oxford: Oxford University Press. 2016. - 584 p.
37. Hehir A., Murray R.W. Protecting Human Rights in the 21st Century. New York: Routledge. 2017. - 278 p.
38. Srivastava M. Detentions put Turkey on collision course with European court. Tens of thousands of people arrested since failed coup are still awaiting trial. - Financial Times. [Electronic resource] - Access mode: <https://www.ft.com/content/73f5f3aa-10b3-11e7-b030-768954394623>.
39. Warrell H., Kuchler H. UK sets out options on prisoner voting. - Financial Times. [Electronic resource] - Access mode: <https://www.ft.com/content/fdd7eefa-3487-11e2-8986-00144feabdc0>.
40. Yagawick W. Hong Kong and the International Politic of Human Rights // Human rights in Hong Kong. - Hong Kong, 1992. – P. 145-152.

REFERENCES

1. Amerikanskaya konventsiya o pravakh cheloveka 22 noyabrya 1969 g. [The American Convention on Human Rights of November 22, 1969]. [Online] Available from: <http://base.garant.ru/2559460/>.
2. Annan, K.A. (2000) "My, narody". Rol' Organizatsii Ob"edinennykh Natsiy v XXI veke [We, the peoples. The role of the UN in the 21st century]. Translated from English. Moscow: Informatsiologiya.
3. Afrikanskaya Khartiya prav cheloveka i narodov 26 iyunya 1981 g. [African Charter on Human and Peoples' Rights. June 26, 1981]. [Online] Available from: <http://www.memo.ru/pravo/reg/afrika.htm>
4. Borozdina YA.A. Klassifikatsiya prav i svobod cheloveka / YA.A. Borozdina //Mezhdunarodnoye publichnoye i chastnoye pravo. [Borozdina Ya.A. Classification of human rights and freedoms] - 2007. - № 6. – S. 29-37.
5. Vseobshchaya deklaratsiya prav cheloveka [Universal Declaration of Human Rights]. [Online] Available from: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml.
6. Vtoroy fakul'tativnyy protokol k Mezhdunarodnomu paktu o grazhdanskikh i politicheskikh pravakh, napravlenyy na otmenu smertnoy kazni ot 15 dekabrya 1989 g. [The Second Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, aiming at the 207 abolition of the death penalty of 15 December 1989]. [Online] Available from: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpro1.shtml; http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/deathpro.shtml.
7. Golovistikova A.N., Grudtsyna L.YU. Prava cheloveka [Human rights] / A.N. Golovistikova, L.YU. Grudtsyna - M., 2006. – 300 s.
8. Doklad General'nogo sekretarya OON "Pri bol'shey svobode: k razvitiyu, bezopasnosti i pravam cheloveka dlya vsekh". [Online] Available from: <http://www.un.org/ru/events/pastevents/largerfreedom.shtml>.
9. Evropeyskaya Konventsiya o zashchite prav cheloveka i osnovnykh svobod (Rim, 4 noyabrya 1950 g.) [European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Rome, 4 November 1950)]. [Online] Available from: <http://www.echr.ru/documents/doc/2440800/2440800-001.htm>.
10. Yevropeyskoye pravo. Pravo Yevropeyskogo Soyuzo i pravovoye obespecheniye zashchity prav cheloveka: uchebnik. Pod. red. L.M. Entina 3-ye izd. [European law. European Union law and legal support for the protection of human rights: textbook. Under. ed. L.M. Entina 3rd ed.] M.: Norma. 2011. 780 s.
11. Ivent'yev S.I. Dukhovno-nravstvennyye prava i svobody cheloveka i grazhdanina. [Spiritual and moral rights and freedoms of man and citizen] – Kazan': TISBI, 1999. 2 sentyabrya. [Online] Available from: <http://iventev.narod.ru/>
12. Itogovyy dokument Vsemirnogo sammita 16 sentyabrya 2005 g. [Online] Available from: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/outcome2005.shtml.
13. Kazinyan A.G. Khartiya osnovnykh prav Yevropeyskogo Soyuzo. [Charter of Fundamental Rights of the European Union.] /A.G. Kazinyan // Moskovskiy zhurnal mezhdunarodnogo prava. - 2003. №1 (49). - S.70-93.
14. Kartashkin, V.A. (2011) Prava cheloveka: mezhdunarodnaya zashchita v usloviyakh globalizatsii [Human rights: international protection in the context of globalization]. Moscow: Norma: INFRA-M. - 288 p.
15. Kozhevnikov, K.K. (2014) Demokratiya i mezhdunarodnoe pravo: illyuziya i real'nost' [Democracy and international law: illusion and reality]. Moscow: Yurist. - 150 p.
16. Kokoshin, A.A. (2002) Fenomen globalizatsii i interesy natsional'noy bezopasnosti [The phenomenon of globalization and the interests of national security]. In: Shakleina, T.A. Vneshnyaya politika i bezopasnost' natsional'noy Rossii. 1991–2002: v 4 t. [Foreign policy and security of the national Russia. 1991–2002. In 4 vols]. Vol. 1. Moscow: INO-Tsentr. – P. 120-129
17. Lazarev V.V. Obshchaya teoriya prava i gosudarstva. / V.V. Lazareva –M.: Yurist". 1996. – 244 s.
18. Bekyashev, K.A. et al. (2009) Mezhdunarodnoe publichnoye pravo [International Public Law]. Moscow: Prospekt. - 1200 p.
19. Mezhdunarodnyy pakt o grazhdanskikh i politicheskikh pravakh ot 16 dekabrya 1966 g. [International Covenant on Civil and Political Rights of 16 December 1966]. [Online] Available from: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml; http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.
20. Mezhdunarodnyy pakt ob ekonomicheskikh, sotsial'nykh i kul'turnykh pravakh ot 16 dekabrya 1966 g. [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 16 December 1966]. [Online] Available from: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml; http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.

21. Nefedov B.I. Reguliruyet li mezhdunarodnoye pravo otnosheniya s uchastiyem chastnykh lits? (Chast' 1). [Does international law regulate relations involving private individuals? (Part 1).] / B.I. Nefedov // *Moskovskiy zhurnal mezhdunarodnogo prava*. 2017. № 1 (105). - S. 3-19.
22. Obsuzhdenie voprosa ob otvetstvennost' po zashchite v General'noy Assamblee [Discussion on the issue of responsibility for protection in the General Assembly]. [Online] Available from: <http://www.un.org/ru/preventgenocide/adviser/responsibility.shtml>.
23. Organizatsiya po bezopasnosti i sotrudnichestvu v Evrope. Khel'sinskiy Zaklyuchitel'nyy akt 1 avgusta 1975 g. [Organization for Security and Cooperation in Europe. Helsinki Final Act of August 1, 1975]. [Online] Available from: <http://www.osce.org/ru/mc/39505?download=true>.
24. Rezolyutsiya 5 (I). EKOSOS ot 16 fevralya 1946 goda [Resolution 5 (I). ECOSOC of 16 February 1946]. [Online] Available from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/041/60/IMG/NR004160.pdf?OpenElement>.
25. Tikhoplav V.YU., Tikhoplav T.S. Kardinal'nyy povорот. [Cardinal turn.] / V.YU Tikhoplav, T.S. Tikhoplav – SPb.: ID «Ves'», 2005. – 180 s.
26. Ustav OON [The UN Charter]. [Online] Available from: <http://www.un.org/ru/sections/un-charter/chapter-i/index.html>.
27. Fakul'tativnyy protokol k Mezhdunarodnomu paktu o grazhdanskikh i politicheskikh pravakh ot 16 dekabrya 1966 g. [Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights of 16 December 1966]. [Online] Available from: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpro1.shtml
28. Fakul'tativnyy protokol k Mezhdunarodnomu paktu ob ekonomicheskikh, sotsial'nykh i kul'turnykh pravakh 10 dekabrya 2008 g. [Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 10 December 2008]. [Online] Available from: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/optprotocol_icescr.shtml.
29. Yartsev V.V. The world of the soul. /AT. Yartsev - Omsk: Book Publishing House. 1994. -- 200 p.
30. Allen K., Parker G. UK lays out plans for repealing and replacing EU laws. - *Financial Times*. April 19, 2017. [Electronic resource] - Access mode: <https://www.ft.com/content/dee074c0-149f-11e7-80f4-13e067d5072c>.
31. Brunson J. Hungary PM says refugee policy a threat to "Christian identity". - *Financial Times*. [Electronic resource] - Access mode: <https://www.ft.com/content/7ecde2c2-af12-329a-9133-29a7bee08e31>.
32. Brysk A., Stone M. *Expanding Human Rights: 21st Century Norms and Governance*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. 2017. - 296 p.
33. Conférence de press. Discours du Président Guido Raimondi. 26 janvier 2017. Cour européenne des droit de l'homme. [Electronic resource] - Access mode: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/events&c=fre>.
34. Conférence de press. Discours du Président Guido Raimondi. 26 janvier 2017. Cour européenne des droit de l'homme. [Electronic resource] - Access mode: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/events&c=fre>.
35. Costigan R., Stone R. *Textbook on Civil liberties & Human Rights*. Oxford: Oxford University Press. 2017. – 560 p.
36. Davis H. *Human Rights Law Directions*. Oxford: Oxford University Press. 2016. - 584 p.
37. Hehir A., Murray R.W. *Protecting Human Rights in the 21st Century*. New York: Routledge. 2017. - 278 p.
38. Srivastava M. Detentions put Turkey on collision course with European court. Tens of thousands of people arrested since failed coup are still awaiting trial. - *Financial Times*. [Electronic resource] - Access mode: <https://www.ft.com/content/73f5f3aa-10b3-11e7-b030-768954394623>.
39. Warrell H., Kuchler H. UK sets out options on prisoner voting. - *Financial Times*. [Electronic resource] - Access mode: <https://www.ft.com/content/fdd7eefa-3487-11e2-8986-00144feabdc0>.
40. Yagawick W. *Hong Kong and the International Politic of Human Rights // Human rights in Hong Kong*. - Hong Kong, 1992. – P. 145-152.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Вісник Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна**

Серія «ПРАВО»

ВИПУСК 30

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Українською, російською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання: В. Ю. Радівілова

Підписано до друку 29.12.2020 р. Формат 60×84 1/8

Папір офсетний. Друк ризографічний.

Ум. друк. арк. 47,5. Обл.-вид. арк. 55,22

Наклад 100 пр. Зам. №

Ціна договірна

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Надруковано: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК №3367 від 13.01.2009 р.